

Ole Kartevold.

Husfliden i min Hjembygd.

Thime sogn ligger paa Jæderen,
omkring to Mile sundenfor Stavanger.
Jeg tænker Jæderen eller "Jæren" skal
betegne omkring det samme som "Jæren"
(Kanten) paa en Væ. Navnet passer
meget godt paa denne Landstrækning;
thi den ser nettop ud som en Rand el.
en Kant, der ligger ud til Siden af det
egentlige Land. - Mod Vest og Nord

HUSFLIDEN I MIN HJEMBYGD

OLE KARTEVOLD

I 1868 kom verket "Om husfliden i Norge". Det var den første skildring af norsk husflid og er blitt stående som et hovedverk siden. Teologen og samfunnsforskeren Eilert Sundt skreiv boka på grunnlag av egne observasjonar og innsende oppgaver frå medarbeidarar rundt i landet. Det var prestar, kyrkjesongarar og andre "betrodde menn" som skildra husfliden i sine bygder. Studentane på Holt seminarium (lærarskule) gav også bidrag, og blant desse var Ole Kartevoll frå Time. Men dei var for seine til å koma med i boka. Så svaret frå Ole Kartevoll ligg i dag blant Eilert Sundts manuskripter, men har har truleg ikkje vore på trykk før.

Ole Kartevoll har teikna eit samtidsbilete av arbeidslivet i "fjellbygdene" på Jæren. Han gjev også interessante vurderingar av timebuen opp mot bjerkreimsbuen. Han deler nok Eilert Sundts syn på at bonden ikkje skal sløsa bort dei lange vinterkveldane såsant dei heller kan fyllast med husflidsarbeid. Han var fødd i 1842¹. Foreldra budde då i Ognå. Frå 1846 var far hans husmann på Mellomstrand og frå 1851 gardbrukar på nabogarden Kartevoll i Time.

Thime sogn ligger på Jæderen, omtrent to Mile udenfor Stavanger. Navnet Jæderen eller "Jæren" skal betegne omtrent det samme som "Jæren" (Kanten) på Væv. Navnet passer godt på denne Landstrækning; thi den ser nettop ud som en Rand eller Kant, der ligger ud til Siden af det egentlige Land. - Mod Vest og Nord beskyttes Jæderen af Havet, mod øst og Syd er det omgivet af Arme af Langfjeldene.

På Grund af, at Jæderen er såmeget omgivet af Havet, skulde man tro, at Fiskeri måtte være en betydelig Næringsvei, men dette er langt fra Tilfælde. Det kan måske være de Bønder, som bo tæt ved Søen der driver Fiskeriet som en Hovednæringsvei. Forøvrigt er Fiskeriet for Jæderboeren kun en Bisysse. Mange - helst Ungkarle ere meget flittige at deltage i Vårsildfiskeriet, der foregår på Stavanger- og Bergens-kanten udi Januar og Februar. - Også i Thime er der en Mængde unge Mennesker, der årlig som det heder

"hyrer sig til Fisket". Derimod kjenner jeg Ingen herfra, som deltager i Makrel- og Hummerfiskeriet som foregår ude ved Jæderen om Foråret. Jeg ved heller Ingen, der deltager i det såkaldte Fedsildfiskeri, der foregår i Sommertiden på Bergens- og Thronhjemskanten. Kun en Mand - en Folgemand ved jeg af, der i de to sidste Somre har "rustet sig ud" til dette Fiske.

Spørger man så, hvad Hovednæringsveiene ere i Thime, må der svares kun "Agerbruk og Fædrift", thi Bjergverksdrift er her intet af, ikke heller Skovdrift da her er sågodtsom blottet for Skov. I den største Delen af Thime Sogn er det måske Agerbruget, som er det Overveiende og det, som kaster mest af sig, thi Jordbunden er meget godt skikkaet for Korn- og Potetesavling, og Thimeboeren er i Almindelighed særdeles flittig at dyrke sin Jord. Man avler ikke alene det Fornødne til eget Behov, men og et betydeligt

Overskud af Korn og Poteter hvilket Overskud man for størstedelen afsætter i Stavanger.

De Dele af Sognet som ligge indenfor Bjerglandet ere derimod ikke så meget skikkede for Agerbrug, men mere for Fædrift, hvorfor man her forholdsvis holder langt flere Creature især Får, end man gjør i de rent jæderske Deler af Sognet. Her i sognets Fjeldgårde avles ikke mere Korn end man selv tiltrenger til eget Behov og i mange Åringer må man endog inkjøre meget af det fornødne heraf (Korn). Som Følge af at Agerbruget er det Overveiende for den lavereliggende Del af Sognet og Fædriften for Fjeldgårdene må også Husfliden for en Del være noget forskjellig.

Kvindelig Husflid

- Når jeg her taler om Husfliden vil jeg indskrænke mig til Fjeldgårdene, hvor jeg bedst kjender til Forholdene, da jeg selv bor der. - Tager jeg med noget af de tilstødende Dele af Nabosognet Birkrem skal jeg bemærke det.

Her er just ikke såmange Grene af Husfliden at tale om. Især er det den kvindelige Husfliden, som kan siges at være Omtale værd. - Som ovenfor bemærket holder man forholdsvis mange Får her i Fjeldgårdene. De største Gårdbrugere have en 80 - 100 Stykker, Mellomklassen 40 - 50 og de minste Gårdbrugere 20 - 30. Af så mange Får vil der blive en hel Mængde Uld. Lader os tænke, at en Mand holder 80 Stykker Får, han vil årlig avle omtrent 18 Bpd Uld². Når nu intet af denne Uld selges i rå Tilstand, men oparbejdes, er det værdt at se efter, hvormegen Tid der udfordres til Forarbejdelsen, og hvorledes denne foregår. Forholdene her i Fjeldgårdene ere sådanne, at den halve Tid af Året omtrent er optagen af "Udearbejde" (Gårdsarbejde); thi her er næsten aldrig noget Mellemrum imellem de forskjellige Ånnetider. Når man er ferdig

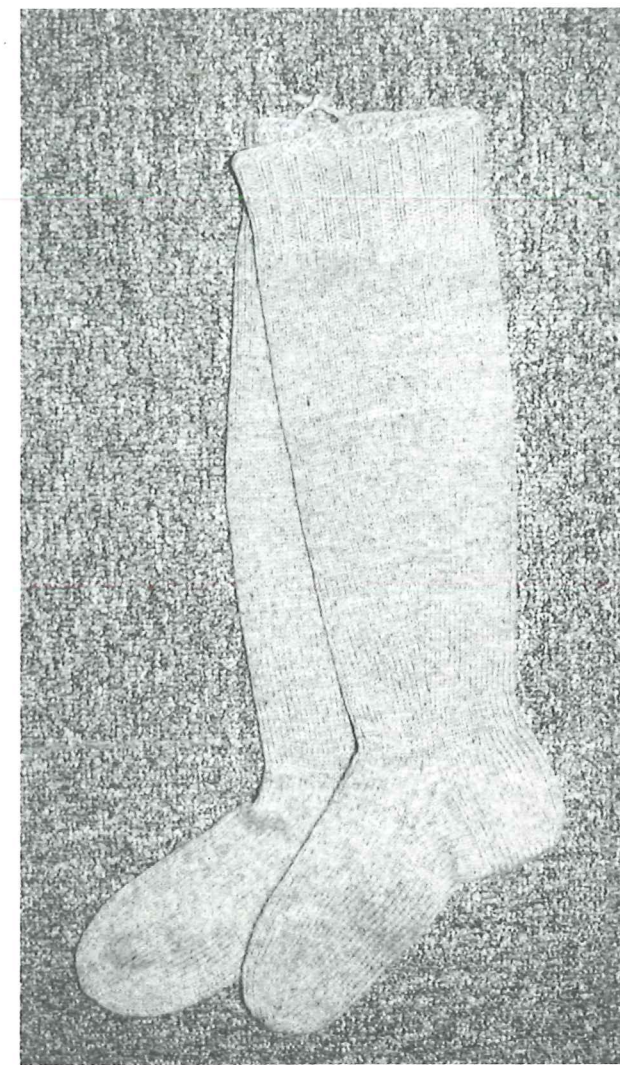
med Vårannen, som det aller tidligste kan begyndes den 14de. April og vedvare flere Uger, "må man åt Torvmyro" og skjære op det Brændsel man behøver det hele År. Torvskjæringen varer almindelig 2 å 3 Uger. Derefter skal der videre stelles med Torvet; det skal reises, røges og stækkes. I hele dette Arbeidet må Kvindfolkene som oftes tage Del. En eller to Uger efter St. Hanstid begynder Høslåtten, som næsten altid vedvarer lige til "Skuren" begynder, og når denne er tilende, følger Optagingen af Poteterne. Det er da ledet udover til Mikaeli³. Nu "sætte Kvindfolkene sig ind som det heder," og tager fat på sin Uld (Fårene klippes alminnelig imellem Skuren og Optagingen af Poteterne og om Våren straks før Pintse). - I tiden fra Mikaeli til Høstmarkedet spindes og væves af alle Kræfter, thi det er så at næsten enhver Gårdbruger skal have sig en eller to Væve ("Marknadvæve") og, om muligt, endel Strikkevarer til at afsætte på Stavanger Høstmarked. Hver af disse Væve kan være af en 60 å 70 Alens Længde, minst 40 Alen. Regner jeg så prisen til 6 Skilling pr. Alen, hvilken nu i lang tid har været almindelig, bliver det for 80 alen 20 Spd. [Spesiedaler]⁴. Dette må siges at være en vakker Skilling når det tillige betenkes at en Husmoder med sin Datter og en Tjenestepige kan have virket dette Antal Alen i så kort Tid og det ved Siden af sit øvrige Hustel. Til en 80 Alen Vadmel (Sælgevadmel) vil medgå omtrent 53 Mark Uld, som igjen kan regnes til omkring 20 Skilling pr. Mark, når den er noget god. Man har i den senere Tid kommet efter at det lønner sig bedre at gjøre Sælgevadmel at finere Uld, end man brugte før. For en Tid tilbage troede man at man burde gjøre det dygtigt tykt. Nu derimod væver man det meget tyndere, men tillige mere jevnt og fint, thi en Alen af det sidste Slags betales ligeså godt som en Alen af det første, omend Vægten ikke er mere end det Halve. - Hvad

Vævningsmåden angår så tenker jeg den kan siges at være omtrent som tidligere. Dog synes man kanske i enkelte Småstykker at være kommen lidt videre. Man vævede før mere ensfarvet Vadmel (ligefrem hvidt eller grådt) men nu bruger man mange Gange forskjelligt farvet Garn såat Vadmelet eller "Stoffet" bliver rudet eller sribet; det er bedre end når det for Eks. er ensfarvet grådt.

Væve eller strikke?

Jeg talte om disse Markedsvare også for at vise, hvad der i en vis Tid almindelig virkes af en eller flere Kvindepersoner i denne Gren af Husfliden her. - Det er nok så at Somme ere af den Mening, at det er mere fordelagtigt at strikke op den Uld, man ikke bruger til eget behov. Dette er især Tilfælde i det tilstødende Strøg af Birkrems Sogn. Det er vanskelig for mig her at kunne afsige nogen Døm i denne Retning. Det er jo så at "Spødet" (Strikketøiet) kan man "tage i Hånden, hvor man vender sig". - Når jeg nevner Birkrems Sogn, må jeg tillige bemærke, at Folket der synes at have en særdeles Færdighed i at strikke; thi ikke alene Kvindfolkene, men også Mandfolkene have en øvet Hånd hertil. Det er især Hurtighed som mest udmærker Birkremsboeren i dette Arbeide. Jeg synes det er værdt at lægge Merke til at en liden Pige eller Gut på 7 å 8 År er stand til at strikke færdige et Par "Sælgehoser" på to Vinterkvelde. - Et sådant par Hoser kan blive betalte med 1 Ort 12 Skilling til 1 ort - 20 Skilling alt ettersom Priserne ere. En Bundingstrøie (Nattrøie som kan blive betalt med 4 Ort å 1 Spd.), kan av en voksen Gut eller Pige strikkes ferdig i en Tid af to - tre Vinterdager.

Det er rent mærkeligt at se ind i Stuerne til Birkremsboeren om Vinterkveldene, thi Øiet træffer i hver en Krog og på hver en Bænk Kvinder og Mænd,

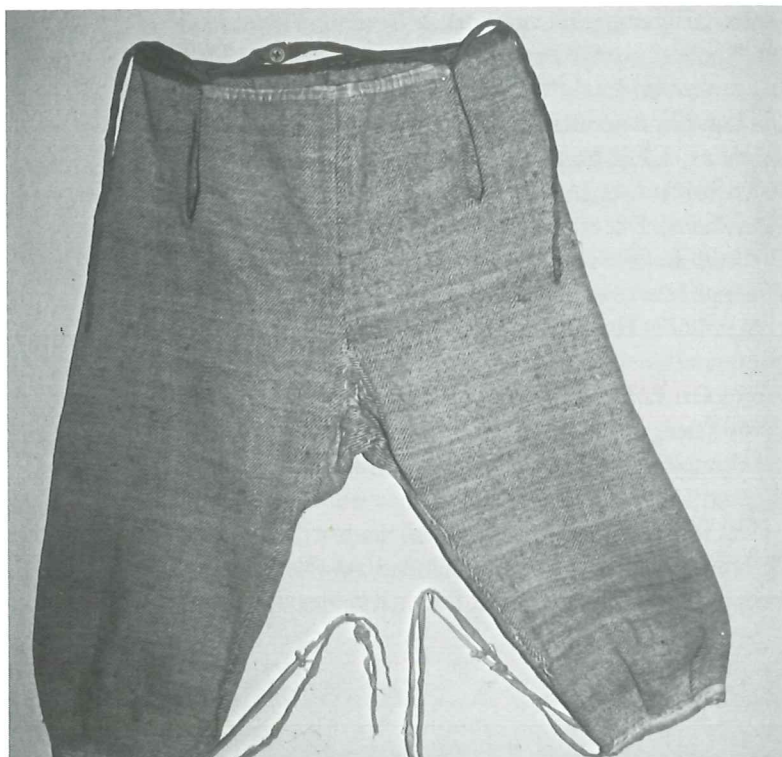

"Jeg synes det er værdt at lægge Merke til at en liden Pige eller Gut på 7 å 8 År er i stand til at strikke færdige et Par "Sælgehoser" på to Vinterkvelde. - Et sådant par Hoser kan blive betalte med 1 Ort 12 Skilling til 1 ort - 20 Skilling alt ettersom Priserne ere", skriv Ole Kartevold. Sokkane (hosene) var truleg av liknande type som disse. Foto: Jærmuseet.

"En Bundingstrøje (Nattrøje som kan blive betalt med 4 Ort á 1 Spd.), kan av en voksen Gut eller Pige strikkes ferdig i en Tid af to - tre Vinterdager", skriv Ole Kartevold om tilhøva i Bjerkreim.

Me veit frå andre kjelder at dei strikka raudrosete og blårosete nattrøyer i Bjerkreim. Det var trøyer av liknande type som denne raudrosete nattrøya frå Karmsund Folkemuseum si samling. Det einsfarga stykket nederst gjekk ned i buksa. Foto: Jærmuseet.

"Jeg har ovenfor bemærket, at den Kvindelige Husflid her hovedsagelig er Spinding, Strikning og Vævning, især af uldne Stoffer. Det er imidlertid ikke blot til Salg, man virker, men også til eget Forbrug; hvortil medgår forholds mere nu end før, da både Yder- og Underklæder skulle være uldne. Det Vadmel, som virkes til eget Forbrug gjøres i Alminnelighed Tykkere og sværere end det, man gjør til Salg."

Me veit ikkje korleis underkledda såg ut i Time i 1860 åra, men dei var truleg ikkje serleg annleis enn denne vadmålsunderbuksa.

Foto: Jærmuseet.

der ere på det mest ivrige sysselsatte, nogle med Karding af Uld, andre med Spinning og atter andre med Strikning. Når denne Gren af Husfliden der er kommen på sådan en Fod samt hvorvidt den kan være bleven forbedret i nogle væsentlig Grad, har jeg nu intet Kjendskab til.

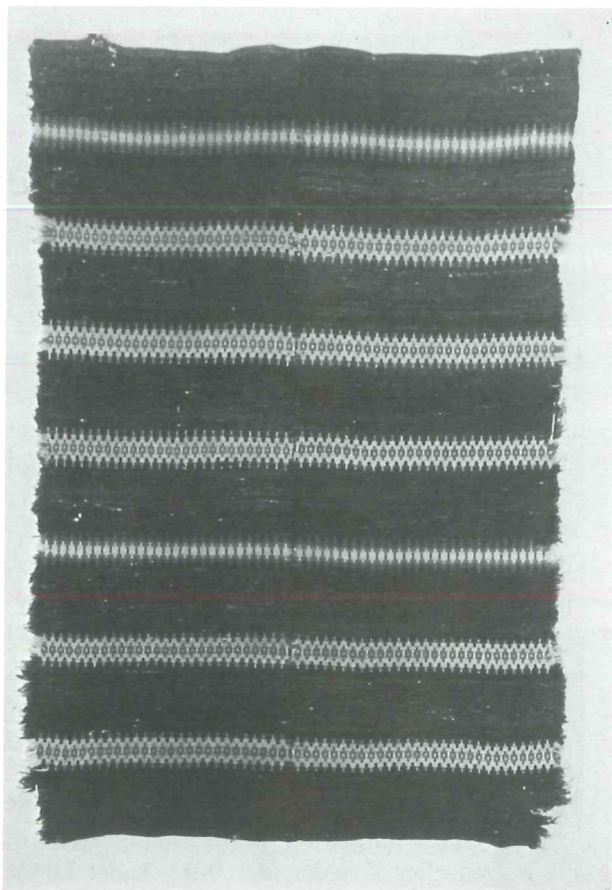
Mandfolkene i Thime strække Bænke

- Nu noget mere om Thime. Her (i Fjeldgårdene nemlig) tage også Mandfolkene stundom Hånd med i den Kvindelige Gren af Husfliden, men på langt nær ikke som i Birkrem. Det er just ikke, fordi man har såmeget Andet at syse med, men fordi man ikke tager det så nøye med en Smule af Tid, "med en Vinterkveld"! Man husker ikke altid på at "Tid er Penger". Mangen lang Vinterkveld går ubenyttet hen, så at der Intet foretages af mange unge Mennesker (Nemlig Karle) som hellere "strække Bænk eller flyve om på Gårdene og drive Dank". Her er således meget tilbage at ønske med Hensyn til den Enkeltes Husflid. Det er nok så at Mandfolkene om Dagen undertiden have det temmelig travelt med Hjemkjøring av Brensel (Af Torv) og sit Fjeldhø samt Arbeide i Laden med Tærskning af Korn m.m. Dog kunde der ved Siden heraf udrettes mange Ting, såmeget mere, som den omtalte Arbeider for størstedelen tilendebringes i den ene Halvdel af Vinteren. Med Tærskningen er man almindelig ferdig til Julen; thi man haster næsten altid med, at dette Arbeide kan komme fra fordi en Del unge Personer i Hånden denne Tid (straks over Julen) pleie at reise ud på Vårsildfiskeriet, hvilket således er en Bisysse for den Enkelte. Han har heller ingen Fiskeredskaber at gjøre færdige til Fisket; men han forhyrer sig som "Lodtmand" med et Fiskelag i Stavanger eller et andet Sted.

Vævning til eget Forbrug

Jeg har ovenfor bemærket, at den Kvindelige Husflid her hovedsagelig er Spinding, Strikning og Vævning, især af uldne Stoffer. Det er imidlertid ikke blot til Salg, man virker, men også til eget Forbrug; hvortil medgår forholds mere nu end før, da både Yder- og Underklæder skulle være uldne. Det Vadmel, som virkes til eget Forbrug gjøres i Alminnelighed tykkere og sværere end det, man gjør til Salg. Foruden Gangklæder gjøres Sengklæder som oftes også af Uld. Dog pleier man f.Eks til Overdyner at bruge Bomuldsgarn, hvilket almindelig kjøbes i Stavanger, til Rending, og Uldgarn til Islæt. Man bruger også her meget Åklæder til Sengebeklædning. Åklæderne som hver familie væver selv, kan være af finere eller grovere Slags. Filler af gamle og udslitte Klæder anvendes ofte hertil. Fillerne vaskes rene og tørres. Derpå rives de op til en fin Masse som igjen blandes med den ringere Sort Uld og som spindes til meget tyk Tråd. Denne Tråd bruges til Islæt. Til Rending hertil haves almindelig Stry eller Lingarn som man selv spinder, hvis man dertil har Tid. - Stundom bringes Fillerne til Islæt uden at være oprevne ("opnappede"). De klippes eller skjæres i smale Strimler. - (Opprivningen af Fillerne foretages helst af gamle Mænd eller Kvinder, der intet Andet kunne bestille. - En Kniv er det Redskab, som dertil trengs eller bruges.

- Det treffer undertiden, at man leier bort endel Spinding og Vævning, når man ikke selv kan række det; thi man synes at det er mere fordelagtig, end at sælge Ulden. For hver Mark betales i Spindeløn fire til fem Skilling og for Vævningen 2 á 3 Sk. pr. Alen. - Jeg ved ikke af flere end 2 á 3 Kvinder her i denne Kreds der spinde og væve til Leie hele Året rundt. (Jeg undtager her enkelte gamle Folgekoner, der af og til

Ole Kartevold skildrar korleis dei reiv opp filler av gamle klede for å blanda det med ull til garn i åkle. Det gjorde dei også i andre bygder. Dette åkle er frå Gjesdal, vove av Inger Toresdr. f. Berge, g. Ofiedal (1801-1866) eller dottera Berta Aadnesdr. f. Ofiedal g. Gjesdal (1822-1901). Det har filler iblanda i det innslagsgarnet som er mellom bordene i krokbragd.

Foto: Ragnhild Ofiedal. * Jærmuseet.

"pusle" med lidt Spinding og Strikning det hele År). – Dette var især om den kvindelige Husflid, som er den væsentlige her.

Mandlig Husflid

Som jeg før har antydnet, står den mandlige Husflid ikke på så god Fod som den kvindelige. Den indskrænker sig til det Almindelige, vil jeg kalde det, nemlig til Forfærdigelse og Istandsættelse af forskellige Gårdsredskaber og andre Ting.

Om Høsten når man har fået Avlingen i Hus begynder man at tærse lidt Korn, såmeget som behøves til Baging af Brød og Andet, der fortæres i tiden fra Mikaeli til udover Stavanger Høstmarked, da man for Alvor tager fat på tærskningen, thi i Tiden mellem Mikaeli og Markedet, medens det endnu er Tøveir, ere Mandfolkene helst ude på Jordarbeide. Tærskningen, der her foregår med Handkraft bliver almindelig ferdig med Julen. Ligeså får man i denne tid hjemkjørt det meste af sit Brændetørv og Fjeldhø ifald Føret er godt. Medens Føret varer, har man også temmeligt travelt med Hjemkjøring af Træmaterialier til Husebygning og andet Brug. Derefter, når det lider udover og Føret mindker, begynde Mandfolkene at istandsætte gamle Slæder, Kjærrer, Ploge, Harve, Spade m.m. samt at arbeide nye. De mindre f.eks. Ljåorve, Høriver og andet sådant forfærdiger man selv, dog ikke altid og i alle Familier. Dels kan dette sidste komme af at man ikke har de fornødne Materialier, dels af at man er så klodset at man ikke kan gjøre en Rive, hvilket sidste nok igjen helst hænger af, at man aldrig har gidet.

Næsten i alle Tilfælde vilde man have let for at anskaffe sig Materialier til f.eks. en halv Dusin River, alligevel her ikke er nogen Skov, og som Følge heraf de fleste "Vedstikker" må kjøbes. Ved til 1/2 dusin

"I mange Hus forarbeider de så mange Træsko som familien hele Året forbruger, medens andre Familier kjøber ferdige Træsko eller også lade leie til at gjøre disse." Træsko frå 1950 åra – like før dette fotøyet "gjekk av moten". Foto: Jærmuseet.

Høriver, antager jeg vil det koste omtrent 18 Sk. medens en færdiggjort god Rive koster minst 24 Sk. Når det så vides at man ville få mange halve Dusin af et Læs, og dette hjemkjørt på en Dag, så må det forundre, at man ikke gjør dette hellere, end man kjøber færdige River, såmeget mere som man i de lange Vinteraftener hjemme i sine Huse kunde gjøre op mange Dusin ved siden af mange andre Håndarbeider. Men det må beklages at så ikke sker af Mange. Ligedan står det til med Forarbeidelse af forskjellige andre ting. Jeg vil her f.eks. nævne "Kjørrel" (Vandbøtter og Melkekoller) som ere nødvendige i en Husholdning. Jeg kjender ikke mere end et par Familier som selv forarbeide sine Bøtter og Melkekoller, men ingen til Udsalg. De fleste Familier indkjøpe derimod disse Sager i ferdig Tilstand af "Hardangeren" el. anskaffe sig Ved så leier En, der forstår dette Arbeide til at arbeide Bøtter og

KJELDER

Manuskript frå Eilert Sundt Ms.fol. 612, del 2, legg 6, Håndskriftsamlingen, Universitetsbiblioteket i Oslo.

Manuskriptet er attgjeve ordrett, med unntak av at aa er bytta ut med å. Me har lagt inn nokre avsnitt med overskrifter.

Timebuen burde sjølv laga seg dei rivene han hadde bruk for, meinte Ole Kartevold. Denne riva er laga av ein timebu i vår tid, Ola B. Tjåland. Foto: Jærmuseet.

Koller. – Her må jeg også nevne Træskoarbeide. En Mængde Træsko forbruges og opslides her. I mange Hus forarbeider de så mange Træsko som familien hele Året forbruger, medens andre Familier kjøber ferdige Træsko eller også lade leie til at gjøre disse. Et par ferdige Træsko betales med 12 – 24 Skilling. Råemnet til et enkelt Par koster almindelig 2 Sk. når samme kjøbes hos Skoveierne. – I den omtalte Del av Birkrem Sogn er Forholdet omtrent det samme – hvad den mandlige Husfliden angår.

Nogen enkelte Person (Mandsperson) der her måtte have udmærket sig i nogen Grad af Husflid eller ved Opfindelse af en sag, kan jeg ikke opvise, – her er riktignok en Ljåsmed der driver Forarbeidelse af Ljåer i temmelig stort Mon, næsten det hele år igjennem.

¹ Dei biografiske opplysningane om Ole Kartevoll er frå Ola Aurennes: Time gards- og ættesoge, 1973, s.468.

² 18 Bsp (bismerpund) ull tilsvarar 108 kg.

³ Mikaeli er 29. september.

⁴ 1 Spesiedaler = 5 Ort = 120 Skilling.